
Regionalne studije

Pregledni članak
329(497.5)HDZ:94
329(437.6)HZDS:94
Primljeno: 25. lipnja 2008.

Politike povijesti: pregled razvoja discipline u Hrvatskoj i Slovačkoj*

STEVO ĐURAŠKOVIĆ**

Sažetak

Ovaj rad daje komparativni pregled dosadašnje analize politika povijesti HDZ-ove vladavine u Hrvatskoj i HZDS-ove vladavine u Slovačkoj devedesetih godina 20. stoljeća, a koje su umnogome pridonijele legitimaciji njihovih demokratski deficitarnih političkih poredaka. Uvodno je dan pregled razvoja discipline politika povijesti te je naglašena važnost komparativnoga pristupa, osobito u proučavanju uloge politika povijesti u legitimaciji demokratski deficitarnih tranzicijskih poredaka u srednjoj i istočnoj Europi. Komparacija hrvatskoga i slovačkoga slučaja uzeta je s obzirom na sličnost njihova povijesnoga razvoja, te s time sličnoga kolektivnog sjećanja dviju nacija. Utvrđena je sadržajna sličnost legitimacijskoga povijesnog diskursa HDZ-ova i HZDS-ova režima: mita tisućugodišnje državnosti konačno ostvarene s uspostavom samostalne države, diskursa povijesne viktimizacije nacije s naglaskom na 20-stoljetnoj češkoj/srpskoj hegemoniji, te djelomične rehabilitacije kvislinških država iz Drugoga svjetskog rata. Utvrđene su i razlike proizišle iz različitoga povijesnog iskustva dvjema nacijama zajedničke mađarske vladavine, te razlika povijesnoga iskustva jugoslavenske/čehoslovačke federacije, kao i iz različite snage aktera političkih procesa u dvjema zemljama. Zaključno je istaknut nedostatak dosadašnjih istraživanja sadržan u činjenici da su ista uglavnom provodili povjesničari i antropolozi u objema zemljama, koji nisu uspostavili vezu između povijesnih narativa i uporabe političke moći, a koja čini jezgru discipline politika povijesti.

* Članak je nastao u okviru istraživačkoga projekta *Politike nacionalnog identiteta i 'povijesni lomovi'* (voditelj projekta prof. dr. sc. Tihomir Cipek), koji se provodi uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

** *Stevo Đurašković*, Znanstveni novak na projektu *Politike nacionalnog identiteta i 'povijesni lomovi'*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Lepušićeva 6, Zagreb.

Ključne riječi: politike povijesti, kolektivno sjećanje, politička moć, povijesni narativ, tranzicija, demokratski deficit, devedesete, HDZ, HZDS, tisućugodišnja državnost, viktimizacija nacije

Globalizacija je, rušenjem komunističkoga poretka u Europi, dovela do oživljavanja ponajprije nacionalnih, pa onda i vjerskih identiteta, pojmljenih kao posljednje stabilno utočište u posvemašnjoj fluidnosti i neprestanoj promjenjivosti globaliziranoga svijeta. Te su tendencije društvene znanosti, pa time i politička znanost, prepoznale još osamdesetih godina 20. stoljeća sa slabljenjem hladnoratovskoga poretka, kad i u politologiji nastupa kulturni obrat, koji racionalističkom svodenju fenomena politike isključivo na materijalne interese suprotstavlja pojam politike viđen kroz kulturu razumljenu kao sustav simboličke prakse koja predstavlja izvor formiranja identiteta pojedinaca i skupina u 'svijetu života' (Cipek, 2007.b: 271-281). Kako su identiteti, određeni fundamentalno razlikom spram drugoga, formirani u vremenskoj dimenziji, tj. povijesno uvjetovani, svaka politika mora neizbježno biti legitimirana poimanjem prošlosti od strane njezinih aktera, koja je opet određena kolektivnim sjećanjem nacije definiranim kao okvir formiranja i razumijevanja zajedničkoga povijesnog naslijeđa (Assman, 2006.: 64). Pritom, iako kulturni obrasci zajednice djeluju kao uzročna varijabla političkoga djelovanja, tehnike vladanja i političke elite umnogome utječu na formiranje 'svijeta života', a time i oblikovanja samoga kolektivnog sjećanja i političke orijentacije subjekata politike, od skupina do samih država (Cipek, 2007.b: 277-278). Upravo u analizi funkcija interpretacije povijesti od strane političkih aktera u legitimiranju njihovih političkih pozicija, s konačnim ciljem u ovladavanju kolektivnim sjećanjem nacije, nalazi se i predmet discipline politika povijesti. Osobit je naglasak na interpretaciji povijesnih lomova koji su vrlo bitni za identitetsku samopercepciju nacije, budući da predstavljaju doba 'zgušnjavanja povijesti' koje karakteriziraju događaji sudbonosni za politički život nacije (rat, egzodus, stvaranje novih država...). Pritom treba naglasiti da politike povijesti kao politološka disciplina ne propituju primarno točnost povijesnih interpretacija, što je zadaća historiografije, nego naznačenu političku uporabu povijesnih interpretacija, što upućuje na njezino značenje u uspostavi i održanju demokratske političke kulture i političkoga sustava. A ona se ponajprije očituje u određivanju modusa suočavanja s prošlošću, koje se na razini političkoga sustava oblikuje u zakonodavnoj djelatnosti i parametrima javnoga diskursa te putem oblikovanja službene sfere kolektivnoga sjećanja putem normiranja nacionalnih simbola i mjesta nacionalnoga pamćenja, poput spomenika, muzeja i memorijalnih centara (Cipek, 2007.a).

Politike povijesti kao disciplina pojavile su se u Njemačkoj početkom devedesetih, kad su mlađi naraštaji povjesničara počeli propitivati način na

koje kolektivna sjećanja zapadnih i istočnih Nijemaca utječu na proces njemačkoga ujedinjenja. Disciplina je u znanstvenoj zajednici afirmirana ključnim djelom povjesničara Norberta Freija koji je putem analize zakonske legislative o reintegraciji bivših pripadnika nacionalsocijalističkoga režima i njezina prihvaćanja u Bundestagu pedesetih godina 20. stoljeća prikazao formiranje i legitimiranje politike nacionalnoga jedinstva, koja je bila fundamentalni čimbenik popularnosti Adenauerove politike¹ (Schiller, 2004.: 285-288). Nakon Freijeve studije nastala je prava eksplozija proučavanja politika povijesti u Njemačkoj, gdje su se osobito istaknule studije Edgara Wolfruma o politikama povijesti Kohlove vlade u drugoj polovini osamdesetih (Kuljić, 2002.: 17) te Jeffreyja Herfa o formiranju različitoga i oprečnoga sjećanja na nacizam u zapadnoj i istočnoj Njemačkoj tijekom hladnoratovske ere² (Schiller, 2004.), dok su samoj afirmaciji discipline umnogome pridonijeli i radovi Jörna Rüsena, koji je u okviru razmatranja o naravi i ulozi povijesne znanosti u društvenom kontekstu uveo pojam povijesne kulture kao praktične artikulacije povijesne svijesti u životu društva, tj. sume pripovjednih tehnika koje služi samodefiniranju društva i projekciji njegove budućnosti putem interpretacije prošlosti (Carr, 2006.). Istodobno je pri njemačkom udruženju za političku znanost osnovana posebna sekcija “Politika i povijest”, s osobitim naglaskom na komparativnim studijama te usporedbi nacionalnoga i europskoga kolektivnog sjećanja u kontekstu proširenja Europske Unije³. Ipak, valja istaknuti da je disciplina još uvijek u procesu etabliranja u anglosaksonskom svijetu, gdje prevladavaju sociološko-antropološke studije memorijala i spomenika te povjesničarske studije školskih udžbenika nastave povijesti (Müller, 2002.: 2) koje se tek počinju afirmirati u znanstvenim zajednicama srednje i istočne Europe (Höpken, 2006.: 143). Iako obogaćuju disciplinu politika povijesti, spomenutima nedostaje njezina temeljna kategorija: proučavanje odnosa političke moći i uporabe povijesti, koja se fundamentalno reflektira na vanjsku i unutarnju politiku država (Müller, *ibid.*). Doduše, vezu političke moći i povijesnih narativa te njihovu važnost kod konstrukcije socijalnih identiteta, pa tako i nacionalnoga, prepoznaju britanske Kulturalne studije, ali je one promatraju ponajprije kroz optiku klasne, tj. rodne borbe (Hall, 2006.), koja ograničava uvid u korištenje povijesnim narativima u svrhu legitimacije vlastite i delegitimacije protiv-

¹ Norbert Frei, 1996.: *Vergangenspolitik: die Anfänge der Bundesrepublik und die NS-Vergangenheit*, Beck, München.

² Edgar Wolfrum, 1999.: *Geschichtspolitik in der Bundesrepublik Deutschland. Der Weg zur Bundesrepublikanische Erinnerung 1984-1990*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt; Jeffery Herf, 1997.: *Divided Memory: The Nazi Past in the Two Germanys*, Cambridge University Press, Cambridge, MA.

³ Vidi bilten Njemačkoga udruženja za političku znanost “Politikwissenschaft”, br. 129-133 (2003-2005), poglavlje “Politik und Geschichte”.

ničke političke pozicije unutar iste klasne skupine, primjerice građanskih stranaka.

Nedostatak pristupa politika povijesti u srednjoj i istočnoj Europi osobito je vidljiv kod komparativne analize, koja omogućuje temeljni uvid u nacionalno-integracijske procese u regiji (Cipek, 2007.a). Naime, sve zemlje regije bilježe zajedničko devetnaeststoljetno iskustvo formiranja nacionalnoga identiteta po etničkom obrascu praćenoga međunacionalnim teritorijalnim sporovima u okviru višenacionalnih carstava te dvadesetstoljetno iskustvo kako fašističke i komunističke diktature, karakteriziranih sličnom legitimacijskom matricom naglasaka na kolektivističkom, autoritarnom obrascu formiranja društvenih identiteta (Pichler, 1999.; Judt, 2003.). Stoga, s padom komunizma u većini zemalja regije nije došlo do očekivane reprodukcije zapadno-europskoga liberalno-demokratskoga političkog sustava (Offe, 1991.), nego su nastupili izrazito nacionalistički, demokratski deficitarni politički režimi, gdje su veliku ulogu imale spomenute povijesne ‘strukture dugoga trajanja’ (Pichler, 1999.; Judt, 2003.). Iako je njemački politolog Wolfgang Merkel svojim nedavnim istraživanjem o brznoj demokratskoj konsolidaciji srednjoeuropskih zemalja opovrgnuo kanonsku teoriju Clausa Offea koja uzrok demokratske deficitarnosti zemalja regije nalazi u nedostatku njihova institucionalnoga kapaciteta za provođenje istodobne političke i privredne transformacije (Merkel, 2007.), ipak ostaje činjenica da je rušenje komunizma s posljedičnom erupcijom ranije potiskivanih nacionalnih sjećanja barem usporilo demokratsku konsolidaciju zemalja srednje i istočne Europe. To je osobito slučaj kod zemalja koje su raspadom višenacionalnih komunističkih federacija Jugoslavije, Čehoslovačke i SSSR-a po prvi put utemeljile modernu nacionalnu državu, za što i Merkel priznaje kako prethodi demokratskoj konsolidaciji (Merkel, 2007.: 8)⁴. Uostalom, tu tezu potvrđuje i smještanje većine zemalja bivšega SSSR-a, Jugoslavije i Čehoslovačke u kategoriju ‘nacionalno prilagođenoga komunizma’ opterećenoga kategorijom ‘nacionalnoga pitanja’ unutar teorije njemačkoga politologa Herberta Kitchelta o trima tipovima komunističkih poredaka u istočnoj Europi, raščlanjenim s obzirom na utjecaj ‘struktura dugoga trajanja’ nacionalnoga sjećanja (Cipek, 2007.b: 285-287). Time je Kitchelt upozorio na utjecaj povijesne opterećenosti ‘nacionalnim pitanjem’ na narav tranzicijskih režima, što je u hrvatskom slučaju zorno pokazalo istraživanje Ivana Šibera dovodeći u pozitivnu korelaciju stranačke preferencije birača lijevo/desno na izborima u

⁴ Uostalom i najnovija istraživanja, poput onih Martina Lipseta i Roberta Kaplana, definiraju globalni uspon populizma kao odgovor na recentne globalizacijske trendove rastakanja javne sfere političkoga te s tim povezane sve veće demokratske deficitarnosti političkih sustava. Spomenuti projekt obnove političke zajednice preko populizma osobito je snažan u zemljama srednje i istočne Europe, poradi njihove povijesne tradicije “jake države” i egalitarnoga društva, koja dodatno inducira osjećaj tranzicijskoga gubitništva (Polšek, 2008.).

1990-ima s njihovom obiteljskim poviješću iz Drugoga svjetskog rata (Šiber, 1998.: 51-72).

U sklopu tih novih država, osobito je zanimljiv slučaj Hrvatske i Slovačke, gdje su birači “utočište” od turbulentnoga raspada višenacionalnih federacija Jugoslavije i Čehoslovačke devedesetih “pronašli” u nacionalističkoj politici HDZ-a u Hrvatskoj i HZDS-a u Slovačkoj, kako je u hrvatskom slučaju najzornije pokazao Valere P. Gagnon (Gagnon, 2004.), a u slovačkom Kevin Deegan-Krause (Deegan-Krause, 2006.). Iako ni Gagnon niti Deegan-Krause nisu pobliže tematizirali uporabu povijesnih tumačenja u HDZ-ovu i HZDS-ovu diskursu o naciji, upravo su oni bili presudan čimbenik konstrukcije nacionalističkih diskursa dviju spomenutih stranaka, te legitimacije demokratski deficitarnih političkih režima u obje zemlje. Pritom, zanimljivo je da su se oba režima koristila sličnim legitimacijskim obrascima politika povijesti (usp. Fisher, 2006.: 55-83, 101-121), proizašlih iz činjenice da obje nacije dijele vrlo slične obrasce političke povijesti, a time i konstrukcije nacionalno-integracijskih ideja. Ponajprije, obje su nacije nakon ranosrednjovjekovnoga političkog subjektiviteta bile dijelom srednjovjekovnoga mađarskoga kraljevstva, ostajući pod mađarskom vlašću sve do 1918. godine u okviru habsburškoga carstva. Stoga, obje su nacije svoje devetnaeststoljetne nacionalno-integracijske ideologije konstruirale na etničkom obrascu ‘nacije bez države’, s vizijom ostvarenje političkoga subjektiviteta kroz ideju etničke i političke zajednice sa susjednim slavenskim narodima, Srbima, tj. Česima. Potom, obje su nacije u dvadesetom stoljeću “iskusile” krah svojih prijašnjih nacionalno-integracijskih ideologija kroz iskustvo “manjinske” nacije i u građanskoj i u komunističkoj Jugoslaviji i Čehoslovačkoj, s vrhuncem u povijesnim lomovima 1918., 1939./41., 1944./45.-47., 1968./1971., 1990.-91./93., te uspostavom formalno neovisnih kvislinških država u Drugome svjetskom ratu.⁵ Upravo je političko korištenje tih traumatičnih iskustava imalo presudnu ulogu u uspostavi i legitimaciji demokratski deficitarnih režima Franje Tuđmana i Vladimira Mečiaru, koji su doveli do stvaranja demokratski deficitarne političke kulture etničkoga “ljutitoga nacionalizma” (Erika Harris), čiji se utjecaji osjete i danas (usp. M. Kasapović, 2001.; Deegan-Krause, 2004.). Upravo će se stoga ovaj članak fokusirati na pregled dosadašnjih spoznaja o politikama povijesti u Hrvatskoj i Slovačkoj u devedesetima. Zbog nedostupnosti radova slovačkih autora ob-

⁵ Za cjelovit prikaz razvoja hrvatske nacionalno-integracijske ideologije od svojih početaka u 19. stoljeću do 1990. godine vidjeti Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Barbat, Zagreb, 2002. Za Slovački slučaj vidjeti Jiri Musil (ur.), *The End of Czechoslovakia*, CEU Press, Budapest – London – New York, 2000 (3rd edition). Za odličan pregled razvoja slovačkoga nacionalnog identiteta 1918. – 1990. vidjeti Erika Harris, *Nationalism and Democratization: Politics of Slovakia and Slovenia*, Ashgate, Aldershot, 2002, 73-97.

javljenih u Slovačkoj⁶, komparacija će nužno biti asimetrična, tako da će slovački slučaj služiti kao referentna točka za iznalaženje ključnih mjesta komparacije dvaju slučajeva (Kocka, 1999.: 48-50).

Opisanu sličnost nacionalno-integracijskih ideologija obiju nacija, te važnost legitimacije njihovih političkih poredaka u devedesetima sličnim povijesnim narativima dosada je prepoznala samo američka politologinja Sharon Fisher u svom komparativnom prikazu političkih promjena u Hrvatskoj i Slovačkoj devedesetih godina, smještenim u model standardnoga srednjoeuropskog ideološkog rascjepa na nacionaliste i proeuropce. Pritom, Fisher je uočila tri dimenzije povijesnoga diskursa korištenoga od strane HDZ-a i HZDS-a: a) usmjerenoga na delegitimiranje izvanjskoga neprijatelja – Srbije tj. Češke, koji je prevladavao u razdoblju stvaranja država (1989-1991/93); b) usmjerenoga na delegitimiranje ‘remetilačkoga faktora’ nacionalnih manjina – Mađara u Slovačkoj i Srba u Hrvatskoj, koji je prevladavao u razdoblju konsolidacije režima (1992/94-1995/96); c) usmjerenoga na delegitimiranje unutarnjih neprijatelja – opozicije, antirežimskoga tiska i nevladinih udruga, koji je prevladavao u razdoblju gubitka legitimacije režima (1995/96-1998/99) (Fisher, 2006.: 13-18). Davši time okvir za buduću komparaciju politika povijesti dviju zemalja, Fisher je istaknula do sada i gotovo zanemaren, a možda i najvažniji aspekt “nacionalnoga” diskursa u borbi za moć aktera unutar iste nacionalne skupine, (Fisher, 2006.: 6-12). Pritom, iako je obuhvatila zajedničke narative politika povijesti u Slovačkoj i Hrvatskoj u devedesetima – od mita o tisućgodišnjem državotvorstvu nacija i njihovim tisućljetnim zapadnim kulturama, do demonizacije Čehoslovačke i Jugoslavije, djelomične rehabilitacije osovinskih NDH i kvislinške Slovačke te pokušaja mitizacije Tuđmanove i Mečiarove ličnosti (Fisher, 2006.: 55-83, 101-121) – autorica je propustila detaljnije tematizirati njihovu uporabu u gibanjima u unutarnjoj i vanjskoj politici.

Na žalost, u hrvatskoj političkoj znanosti još nije dovoljno prepoznat političko-kulturalni pristup politika povijesti, osobito u komparativnoj perspektivi, iako je istaknuta njegova fundamentalna važnost za strukturiranje političkoga sustava (Zakošek, 2002.: 4). Tako se njihovo proučavanje u Hrvatskoj još uvijek svodi na pionirske radove politologa Tihomira Čipeka, koji je hrvatsku javnost i upoznao s prethodno izloženima kulturalnim pristupom u politologiji (Čipek, 2007.b) i osnovnim značajkama discipline politika povijesti (Čipek 2007.a). Također, Čipek je definirao i osnovne smjer-

⁶ Npr. Vjera Bačová, 1996.: *Historická pamät' a identiteta*, Spoločenskovedný ústav SAV, Košice; Vjera Bačová, Zuzana Kusá (ur.), 1997.: *Identity v meniacej sa spoločnosti*, Spoločenskovedný ústav SAV, Košice; Juraj Podoba, 2004.: *Národná identita a 'Erinnerungspolitik' v slovenskej historiografii: niekoľko kritických postrehov od 'susedov*, *Historický časopis*, (52) 2: 261-269; Elena Mannova, 2004.: *Clio na slovenský spôsob*, *Historický časopis*, (52) 2: 239-247.

nice politika povijesti HDZ-a, sadržanih u ideji tisućugodišnjega kontinuiteta hrvatske državnosti i hrvatskih ‘povijesnih i prirodnih granica’, u simboličkom konstrukt HDZ-a kao svehrvatskoga nacionalnog pokreta, te konačno u ideji svehrvatske pomirbe, zasigurno najvažnije simboličke politike HDZ-a kod osvajanja vlasti 1990. godine. Dok je ideja svehrvatskoga nacionalnog pokreta bila legitimirana pozivanjem na tradicije državotvornoga nauka Ante Starčevića, socijalnoga nauka Stjepana Radića te državotvorne misli hrvatske partizanske ljevice (Andrije Hebranga), ideja svehrvatske pomirbe legitimirana je tumačenjem komunističkih zločina u Jugoslaviji kao isključivo velikosrpskih, te SFRJ kao velikosrpskoga proizvoda, dok je NDH dijelom pripisan atribut izraza povijesnih težnji hrvatskoga naroda za državnošću. Usto, pokazano je kako je postojeći projekt doveo do neintencionalnoga oživljavanja ‘ustašo-nostalgije’ poticane od strane desne struje HDZ-a, kojoj Tuđman nikada nije dopustio potpuno ovladavanje javnim prostorom, a koja je na kraju nestala s demokratskom konsolidacijom HDZ-a i hrvatske politike od 2000. godine (Cipek, 2007.a: 19-21). Osim toga, Cipek je i putem analize konstrukta jedinstvenoga podrijetla hrvatske nacije u ranoj hrvatskoj političkoj misli pokazao kako su politike povijesti od samih početaka konstrukcije modernoga pojma nacije bile njegovim sastavnim dijelom (Cipek, 2001.).

Hrvatskim su se politikama povijesti devedesetih godina bavili uglavnom strani autori, poput njemačkoga povjesničara Holma Sundhaussena, koji je u svome generalnom prikazu politika povijesti Socijalističke Jugoslavije i država sljednica obuhvatio najvažnije aspekte hrvatskih politika povijesti pod Franjom Tuđmanom: simboliku “šahovnice” kao povijesnoga simbola hrvatske državnosti te istodobnoga aktiviranja srpskoga protusjećanja na ustašku uporabu iste, preko konstrukcije sjećanja na Jugoslaviju kao razdoblja srpske hegemonije nad Hrvatima, djelomične rehabilitacije državotvornoga aspekta NDH, preko rehabilitacije Stepinca i namjere pretvaranja Jasenovca u spomen-kosturnicu nacionalnoga pomirenja (Sundhaussen, 2006.: 263-274). Američka politologinja Sabrina Rameth je pak u prikazu hrvatske povijesne naracije devedesetih istaknula i vrlo važne rascjepe u interpretaciji Drugoga svjetskog rata unutar vladajućega HDZ-a, gdje se rehabilitaciji ustaštva od strane stranačke desnice suprotstavila stranačka ljevica interpretacijom partizanskoga pokreta kao boraca za neovisnu Hrvatsku (Ramet, 2007.: 313-314). Pritom, Ramet je istaknula i suprotstavljene narative hrvatske vlasti i hrvatskih Srba, gdje se legitimaciji srpske pobune u Hrvatskoj putem oživljavanja kolektivnoga sjećanja na ustaštvo suprotstavio narativ o višestoljetnom remetilačkom faktoru hrvatskih Srba, koji je legitimirao i njihovo odstranjenje iz hrvatskoga državnog aparata te konačno i iseljavanje 1995. godine (317-318). Tu je analiza o zanemarivanju liberalnih aspekata Starčevićeva nauka te Radićeva regionalizma i anticentralizma u politikama povijesti HDZ-a, koji su dovedeni u vezu s Tuđmanovom željom za apsolutnom kontrolom

političkoga u Hrvatskoj (Burić, 2002.). Također, strani su se autori pozabavili i povijesnom legitimacijom politika međunarodne zajednice prema ratovima na prostoru bivše Jugoslavije, čiji su vodeći akteri poput Davida Owena i Richarda Holbrookea politiku nemiješanja u sukobe, tj. ostavljanja otvorenih ruku agresivnoj Miloševićевой politici devedesetih legitimirali u međunarodnoj javnosti narativom o drevnoj balkanskoj mržnji, a koja je izmijenjena tek nakon što je međunarodni tisak genocidnu politiku bosanskih Srba izjednačio s holokaustom (Bet-El, 2002.: 213-222).

U hrvatskim se društveno-humanističkim znanostima, najveći broj radova koje se dotiču politika povijesti odnosi na analizu školskih udžbenika povijesti, koja se iznimno razvila posljednjih godina među mlađim naraštajem povjesničara predvođenih Damirom Agičićem, uglavnom u suradnji s njemačkim Georg Eckert institutom za istraživanje udžbenika te solunskim Centrom za demokraciju i pomirenje u jugoistočnoj Europi (Najbar-Agičić, Agičić, 2006.: 169-170). Tako je u udžbenicima povijesti devedesetih prijašnja jugoslavenska marksistička interpretacija povijesti u vizuri "bratstva i jedinstva" zamijenjena okvirom tisućugodišnjega hrvatskog državnog kontinuiteta i primordijalne vizije hrvatske nacije, s naglaskom na kontinuitetu povijesne žrtve Hrvata ugrožene imperijalizmom susjednih naroda. Sadržajno su udžbenici snažno fokusirani na nacionalnu povijest, i to iz perspektive političke i ratne povijesti, sa zanemarivanjem kontekstualizacije hrvatske povijesti u okviru europske povijesti te povijesti susjednih naroda, osim onih s jačom zastupljenošću hrvatske etničke zajednice, čija je povijest inkorporirana u hrvatsku povijest, poput povijesti Bosne (Baranović, 1999.). Pritom, osobito je rana srednjovjekovna povijest stavljena u službu konstituiranja mita o tisućugodišnjoj državnosti. Tako su krunidba kralja Tomislava 925. godine, ili papinsko priznanje Branimirove i Zvonimirove Hrvatske 879. i 1076. godine izjednačene s današnjim političkim pojmom državnosti, što je još dodatno dvojbeno i zbog nedovoljne znanstvene provjerenosti dotičnih činjenica (Budak, 1997.: 47; Goldstein, 1993.: 59). O značenju dotičnih interpretacija za političku legitimaciju režima dovoljno govori kako su dotične ušle i u preambulu Hrvatskoga ustava (Goldstein, 1995.). Istodobno su i Tuđmanove teze o "prirodnim i povijesnim granicama" Hrvatske našle legitimaciju u interpretaciji Bosne kao dijela srednjovjekovne Hrvatske (Posavec, 1997.), što se nastavilo i u kontinuitetu prikaza hrvatskoga identitetskog naslijeđa u Bosni kao autohtonoga i dominantnoga, tj. mnogo snažnijega od srpskoga i muslimanskoga naslijeđa (Agičić, 2003.).

Ipak, najveću instrumentalizaciju doživjela je udžbenička interpretacija povijesti 19. i 20. stoljeća, tj. doba stvaranja modernoga pojma nacije. Tako je prijašnju socijalističku interpretaciju o zajedničkoj devetnaeststoljetnoj hrvatskoj i srpskoj težnji k stvaranju južnoslavenske države zamijenio naglasak na hrvatskom državotvorstvu hrvatskih zagovaratelja jugoslovenstva (Agičić, 2001.). Ipak, najveću promjenu interpretativne matrice doživjela je

povijest 20. stoljeća, gdje je hrvatsko iskustvo Jugoslavije prikazano isključivo kao iskustvo srpske političke hegemonije nad Hrvatima, s naglaskom na povijesnim lomovima 1918. i 1945. godine: prvom kao nasilnom prekidu povijesnoga kontinuiteta hrvatske državnosti, a drugom kao nacionalnom egzodusu počinjenim od strane Srba, simboliziranim u Bleiburgu i Križnom putu (Najbar-Agičić, Agičić, 2006.; Grahek, 2007.). S druge strane, povijest NDH reinterpretirana je razdvajanjem negativne naravi ustaškoga režima od pozitivno vrednovane činjenice postojanja samostalne države, dodatno “ušminkane” stavljanjem naglaska na procvat kulturne djelatnosti. Nasuprot tomu, partizanski pokret na čelu s Titom prikazan je uglavnom kao velikosrpski te rastavljen od hrvatskoga dijela partizanskoga pokreta, u kojem je naglašena uloga HSS-a i nacionalno svjesnih hrvatskih komunista predvođenih Andrijom Hebrangom, dok je antifašistička i demokratska aura dana i katoličkoj crkvi i Alojziju Stepincu (Najbar-Agičić, Agičić, *isto*).⁷ Treba istaknuti da je cjelokupna analiza prikaza povijesti u udžbenicima stavljena u okvire tadašnje prosvjetne politike, koja je u razdoblju od 1992. do 1995. nametnula prethodno izloženu sliku povijesti. Iako je istaknuto da je novi nastavni plan i program iz 1995., unatoč dopuštanju alternativnih udžbenika povijesti, propisivanjem udžbeničkoga sadržaja na razini onoga 1992. – 1995. zapravo zadržao postojeći etnonacionalni diskurs (Baranović, 1999.: 166-169), ipak je pojava alternativnih udžbenika autora smatranih “nedržavotvornim” (Agičić, Koren...) već od kasnih devedesetih napravila odmak od prijašnjega tumačenja povijesti. Nadalje, iako su udžbeničke analize uputile na spomenute sadržaje kao važno sredstvo HDZ-ove politike nacionalnoga identiteta, kao i presudnu ulogu predsjednika Tuđmana u istoj (Goldstein, 2001.b: 15-17), propustile su pobliže politički kontekstualizirati promjenu nastavnoga plana i programa iz 1995. godine, gdje bi se dotična zasigurno mogla smjestiti u završetak uspješne odbrane od velikosrpske agresije, a time i popuštanje pritiska politike nacionalnoga jedinstva, s istodobnim pritiskom međunarodnih institucija na hrvatsku vlast zbog njezina demokratskoga deficita. Na sadržajnoj razini, nije primijećena diskrepancija u interpretaciji povijesti hrvatskoga partizanskog pokreta, gdje je istodobno istaknuta njegova državotvornost i zalaganje za Jugoslaviju, na što su uputili neki politolozi (Burić, 2002.: 162-163), a na što se može dodati i da je zasigurno donekle pridonijela pojavi prethodno spomenute ‘ustašo-nostalgije’. Također, propuštena je i analiza ‘struktura dugoga trajanja’ u udžbeničkom sadržaju, na koju je uputio Tihomir Cipek analizom prikaza preporodnoga razdoblja i stvaranja Jugoslavije u udžbenicima povijesti kraljevske i socijalističke Jugoslavije te NDH i RH u 20. stoljeću (Cipek, 1995.). Tim bi rado-

⁷ Podrobnije o analizi interpretacije povijesti u školskim udžbenicima vidjeti u: Igor Graovac i Hans-Georg Fleck (ur.), 2000-2005.: *Dijalog povjesničara-istoričara*, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, 9 vols; Magdalena Najbar-Agičić (ur.), 2005.: *Klio na Balkanu. Usmjerenje i pristupi nastavi povijesti*, Srednja Europa, Zagreb.

vima valjalo pribrojiti i obradbu sukoba u hrvatskoj povijesnoj zajednici devedesetih. Tako je Neven Budak istaknuo revizionističku interpretaciju povijesti socijalističkoga razdoblja i NDH od strane manjinske desne struje u povijesnoj zajednici (Jure Krišto, Josip Jurčević) te njihov pokušaj delegitimacije kao “jugokomunističke” glavne struje hrvatske povijesne znanosti, uglavnom koncentrirane na zagrebačkome Filozofskom fakultetu, koja nije podlegla političkim utjecajima (Budak, 2002.: 154-158). Na to se nastavlja i analiza Ive Goldsteina o negaciji jasenovačkih žrtava u dijelu hrvatske historiografije devedesetih kao rezultata političkoga djelovanja desne emigrantske struje HDZ-a sa središtem u Komisiji za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava, a s krajnjim ciljem u denacifikaciji ustaštva poradi njegova uklapanja u politiku nacionalne pomirbe (Goldstein, 2001.a: 596-599). Također, isti je autor spomenuo i Tuđmanovu delegitimaciju državotvorne uloge hrvatskoga proljeća ranih devedesetih (Goldstein, 2001.b: 61), ali je propustio dovesti u vezu s tadašnjim političkim usponom HSLŠ-a i HNS-a, stranaka-nasljednica tradicije hrvatskoga proljeća.

Politikama povijesti počele su se baviti i mlađe hrvatske etnologinje, predvođene Dunjom Richtman-Auguštin, doajenkom te discipline u Hrvatskoj. One su prepoznale važnost simboličke inscenacije politike – izražene kroz političke rituale javnih proslava, komemoracija i političkih skupova, te *arhiteksturu*, razumljenu kao ukupnost gradske urbane arhitekture i nazivlja ulica koje je simbolički označuje – za uspostavu i legitimaciju određene politike, kao i ključnu ulogu povijesne naracije u konstrukciji političkih simbola (Rihtman-Auguštin, 2000.: 10-14; 38-39; 58-59). Tako je Dunja Rihtman-Auguštin pokazala da je promjena imena ulica devedesetih godina bila u službi simboličke inscenacije tisućugodišnje državnosti Hrvata, dok su kontroverzije oko promjene imena zagrebačkoga Trga žrtvama fašizma i istodobnoga očuvanja zagrebačkoga Trga maršala Tita označene simbolom Tuđmanove politike hrvatske nacionalne pomirbe (44-47). Štoviše, Auguštin je pokazala kako se vladajuća garnitura devedesetih u svojoj legitimaciji obilno koristila značenjskim ‘strukturama dugoga trajanja’ političkih simbola, s eklatantnim primjerom u Tuđmanovoj delegitimaciji HSLŠ-a te legitimaciji svoje poglavarске funkcije povlačenjem paralele između svoje i Jelačićeve političke uloge kod svečanosti vraćanja spomenika bana Jelačića na tadašnji Trg Republike 1990. godine (Rihtman-Auguštin, 61-101; Lada Čale-Feldman, 1993.). Na povijesnu komponentu simboličke legitimacije Franje Tuđmana i HDZ-a uputila je i mlada etnologinja Reana Senjković simboličkom analizom vizualnoga predstavljanja kandidata u predizbornim kampanjama u devedesetima, gdje je Tuđmanova karizma izgrađena inscenacijom njegove osobe kao “kraja hrvatske povijesti”, tj. dovršenja Starčevićeve i Radićeve političke borbe za hrvatsku samostalnost (Senjković, 2002.: 80-123). Također, autorica je uputila i na ‘missing-link’ politika povijesti i njezinih primatelja obradbom pučke percepcije simboličke politike u deve-

desetima, sadržane u poplavi raznovrsnih predmeta i suvenira s povijesnom hrvatskom šahovnicom kao simbolom nacionalnoga identiteta te erupcije pučke ‘ustašo-nostalgije’ tijekom Domovinskoga rata kao simbola oponiranja velikosrpstvu (17-33), pri čemu je ipak propustila uvidjeti i utjecaj “odozgo” na uskrснуće filoustaštva. Kad je riječ o mjestu nacionalnoga sjećanja, dosad je sociološki obrađeno samo mitsko značenje Vukovara kao istodobnoga simbola žrtve i stvaranja neovisne hrvatske države, osobito kroz prizmu sukobljenih hrvatskoga i srpskoga sjećanja, koje također mapira Vukovar kao prostor vlastite žrtve (Kardov, 2006.: 65-87). U tom smislu, zanimljivo je da još ne postoji studija Jasenovca i Bleiburga kao mjesta nacionalnoga sjećanja, iako je znanost prepoznala njihovu političku uporabu u devedesetima, osobito Tuđmanovu zamisao o preoblikovanju Jasenovca u mjesto hrvatske nacionalne pomirbe (Mataušić, 2003.: 161-163).

Verbalni aspekt simboličke politike u devedesetima analizirao je jezikoslovac Ivo Žanić, koji se obradom Tuđmanova potiskivanja nastupajuće simbolizacije Knina kao Zvonimirova grada po oslobođanju tzv. Krajine 1995. zbog Tuđmanove ocijene povijesne uloge Zvonimira kao nedovoljno državotvornoga (Žanić, 1996.) dotaknuo bitnoga aspekta ‘policy politika povijesti’, tj. analize političke moći aktera u odlučivanja koja će povijesna pitanja biti stavljena na agendu (tzv. Agenda setting), koja će biti potisnuta i zanemarena (Leggewie, Mayer, 2002.: 3-4). Tuđmanovo potiskivanje ‘struktura dugoga trajanja’ kolektivnoga pamćenja Zvonimira kao simbola pripadnosti hrvatskoga naroda zapadnoj, katoličkoj uljudbi (Žanić, 1995.) pokazuje i snagu koju političke elite imaju kod modeliranja kolektivnoga pamćenja kao zaglavnoga kamena politike nacionalnog identiteta. Ista tendencija biva vidljiva i tijekom prve polovine devedesetih, kad Tuđman iz kuta tradicije hrvatske državno-pravne nacionalno-integracijske ideologije formira simboličku sliku srpske pobune i velikosrpske agresije 1991. godine kao hajdučije, ne dopuštajući time HDZ-u BiH političko korištenje hajdučkoga mita, inače snažno prisutnoga u kolektivnom pamćenju hercegovačkih Hrvata (Žanić, 1998.: 131-165). Budući da spomenuto upućuje i na različitost kulturalno-povijesnih ‘struktura dugoga trajanja’ u različitim dijelovima hrvatskoga nacionalnog korpusa, šteta što nije propitan i daljnji razvoj hajdučkoga diskursa kasnih devedesetih u relaciji prema jačanju političke moći tzv. ‘hercegovačke struje’ u HDZ-u nakon raskola te stranke 1994. godine te tijekom kasnije Tuđmanove bolesti i istodobne političke izolacije Hrvatske od međunarodne zajednice. Ipak, može se reći kako spomenuti problem dijelom ocrtava uvid u ponovno oživljavanje povijesnoga diskursa Hrvatske kao predziđa kršćanstva i branika zapadnoeuropske uljudbe, kojom se Tuđman nakon aktualizacije Huntingtonove teorije o sukobu civilizacija pokušao koristiti kao “posljednjom slamkom spasa” u legitimaciji HDZ-ove politike prema BiH pred međunarodnom zajednicom (Žanić, 2003.: 191-192.).

Slovački primjer pokazuje slično stanje discipline kao u Hrvatskoj, gdje najviše radova vezano uz politike povijesti otpada na analizu školskih udžbenika, koje su uglavnom provodili slovački studenti na Srednjoeuropskom sveučilištu (CEU) u Budimpešti.⁸ Slovačka historiografija devedesetih općenito pati od sličnih boljki kao i hrvatska: usmjerena je isključivo na političku i vojnu povijest nacije prikazanu kao konstantnu povijesnu žrtvu, zatvorena u nacionalne okvire, s obradbom povijesti susjednih zemalja samo u slučaju snažnije zastupljenosti slovačke etničke zajednice, čija je povijest inkorporirana u slovačku povijesti, poput povijesti Slovaka u Mađarskoj. (Hlavičková, 2007.). No, za razliku od Hrvatske, Slovačka u devedesetima bilježi mnogo istaknutiju ulogu revizionističke historiografije, takozvanih *neo-l'udáka* (hrv. neo-narodnjaci)⁹, podrijetlom iz emigrantskih krugova kvislinške Slovačke, koja je ukotivši se u Matici Slovačkoj poduzela žestoku ofenzivu protiv domaće historiografije sa središtem u Institutu za povijest Slovačke akademije znanosti i umjetnosti (Kovač, 2006.: 109-111). Označivši 'domaću' historiografiju 'pro-čehoslovačkom', *neo-l'udáki* su osobit naglasak stavili na propagiranje ideje tisućugodišnjega slovačkog političkog subjektiviteta, te pozitivne interpretacije kvislinške slovačke države (Otčenášova, 2005.: 59). Pritom, naglasak na ranosrednjovjekovnoj povijesti u svrhu konstrukcije 'mita o prapočetku' još je snažniji nego u Hrvatskoj, zbog činjenice da je potonja zadržala političku autonomiju tijekom desetstoljetne zajednice s Ugarskom. Zbog toga, slovački državotvorni mit počiva na interpretaciji slovačkoga naroda kao najstarijega državnog naroda u Europi putem izjednačavanja Velikomoravskoga carstva¹⁰ s prvom slovačkom nacionalnom državom, te prisvajanje Ćirila i Metoda kao utemeljitelja slovačkoga jezika,

⁸ Vidi fusnotu 7.

⁹ Naziv proizlazi iz riječi *l'udáki*, imena pristaša konzervativno-klerikalne Hlinkine Slovačke pučke stranke (Hlinkova Slovenská l'udova strana – HSLS), u međuratnom razdoblju najjače slovačke političke stranke. Njezina dugogodišnjega karizmatičkog vođu, Andreja Hlinku, po kojem je stranka i dobila ime, naslijedio je 1938. godine svećenik Jozef Tiso, predsjednik slovačke kvislinške republike nastale pod njemačkim pokroviteljstvom nakon raspada Čehoslovačke 1939. godine. Tisov režim bio je mješavina konzervativno-klerikalnih i fašističkih elemenata, zagovaranih od profašističke struje (tzv. Hlinkova garda) predvođene Vojtechom Tukom. Iako se Tisova većinska struja opirala nacifikaciji države, svejedno je velika većina (70.000) slovačkih Židova deportirana u Njemačku. S vremenom jača ilegalni antifašistički pokret sastavljen od komunista i građanskih snaga, pristaša Benešove Čehoslovačke vlade u egzilu, koji su s nastupanjem Crvene armije u kolovozu 1944. godine diže nacionalni ustanak. Prva slovačka republika konačno je propala je ulaskom Crvene armije u Slovačku 1945. (usp. Jelinek, 1980.).

¹⁰ Najstarija politička formacija zapadnih Slavena, nastala u 9. stoljeću. Obuhvaćala je prostore današnje južne Njemačke, Češke i Slovačke, a uništena je nadiranjem mađarskih plemena u Europu u 10. stoljeću. Vrhunac je dosegнула u vrijeme vladavine kneza Rastislava, na čiji poziv su braća Ćiril i Metod stvorili glagoljicu kao osnovu propovijedanja kršćanstva na slaven-skom jeziku.

uz latinski najstarijega u Europi, što je postalo i sastavnim dijelom preambule ustava (Findor, 1997.: 46). Osim toga, već je u interpretaciji najranije povijesti bila ugrađena slika Mađara i Čeha kao rušitelja slovačke državnosti, te uzroka slovačke povijesne patnje (Vanekova, 1998.: 27-32), dok je emigrantska povijesna struja išla i korak dalje stavljanjem analogije između Velikomoravske države i kvislinske Tisove Slovačke, što je 1996. godine dovelo čak i do prosvjeda međunarodne zajednice u povodu pojavljivanja kontroverznoga udžbenika *Dejinjy Slovenska a Slovákov* (Povijest Slovačke i Slovaka) vodećega emigrantskog povjesničara Milana Ďurice (Fisher, 2006.: 72). Stoga je i reinterpretacija 20-stoljetne slovačke povijesti tekla po nešto radikalnijoj liniji nego u Hrvatskoj: iskustvo i međuratne i komunističke Čehoslovačke interpretirano je kao razdoblje ‘viktimizacije nacije’, dok je Tisova Slovačka ne samo pozitivno vrednovana kao uskrснуće samostalne države, nego je Tisovu klerikalnom režimu zanijekana i fašistička narav, a holokaust pripisan ponajviše njemačkom utjecaju te nešto manje ekstremnim frakcijama vlast. Istodobno, antifašistički ustanak iz 1944. godine prikazan je kao nacionalna izdaja, nasuprot koje je istaknuta cjelina nacionalnoga državotvornog korpusa, od katoličke crkve do nacionalno svjesnih komunista Aleksandra Dubčeka i Gustava Husaka¹¹ (Vanekova, 1998.: 32, Kovač, 2006.). Za razliku od unisone linije politika povijesti HDZ-a devedesetih, gdje politika nacionalne pomirbe Franje Tuđmana nije dopustila službenu rehabilitaciju ustaštva i unutar i izvan HDZ-a, Slovačko iskustvo pokazuje diskrepanciju politikama povijesti, koja proizlazi iz činjenice da je HZDS 1994-1998. godine bio prisiljen ući u koalicijsku vladu s krajnje desnom Slovačkom nacionalnom strankom (SNS; Slovenská narodná strana). Ona se očitovala u guranju “neo-l’udácke” interpretacije povijesti od strane SNS-a i crkvenih krugova, kojoj se suprotstavila glavnina HZDS-a predvođena Mečiarom, koja je gajila sliku slovačkoga državotvornog tisućljeća, ali se istodobno snažno pozivala na naslijeđe ustanka iz 1944. uz istodobnu osudu osovinske Slovačke (Fisher, 2006.: 72), uspjevši konačno potisnuti revizionistička tumačenja putem medijske kampanje 1997-98. (Johnson, 2007.). Također se pokazalo da u slovačkim politikama povijesti naglasak nije bio toliko na češkoj, koliko na mađarskoj hegemoniji, osobito onoj u 19. i ranom 20. stoljeću, tj. u doba formiranja moderne slovačke nacionalno-integracijske ideologije (Fisher, 2006.: 101-121). To pokazuje donekle različiti trend slovačkih ‘struktura dugoga trajanja’ kolektivnoga sjećanja u odnosu na Hrvatsku, što proizlazi iz činjenice mnogo manje “traumatičnoga” ma-

¹¹ Aleksandar Dubček i Gustav Husak bili su Slovaci po nacionalnosti. Prvi je kao generalni sekretar Komunističke partije Čehoslovačke šezdesetih godina 20. stoljeća svojom politikom liberalizacije sustava i doveo do ‘Praškoga proljeća’, zbog čega je iste godine smijenjen sovjetskom intervencijom. Naslijedio ga je Husak, koji je ukinuo reforme i uveo politiku takozvane “normalizacije”, karakterizirane povećanjem ekonomskoga standarda građanstva sedamdesetih i osamdesetih, pri čemu je osobito profitirala Slovačka (usp. Tůma, 2004.).

njinskog iskustva slovačke nacije u Čehoslovačkoj u odnosu na hrvatsko iskustvo u Jugoslaviji, s vrhuncem u krvavom raspadu SFRJ izazvanom velikosrpskom agresijom na Hrvatsku, za razliku od mirnoga razdruživanja federacije Čeha i Slovaka. S druge strane, u 19. stoljeću Slovaci su kao “nehistorički” narod bili izloženi mnogo snažnijoj mađarizaciji od Hrvata, dok je 1918. veliki teritorij s mađarskom nacionalnom većinom ušao u sastav tadašnje Čehoslovačke, postavši uzrokom dugotrajnoga slovačko-mađarskoga teritorijalnog spora koji je još uvijek aktualan. Upravo su opisane povijesne ‘strukture dugoga trajanja’ bitno odredile stvaranje slovačkoga “kivnoga nacionalizma” (Erika Harris) spram Mađara, koji je izbio u prvi plan odmah po zadobivanju neovisnosti 1993. godine, kad je mađarska nacionalna manjina prepoznata kao glavni ‘remetilački faktor’ u državi, a protiv nje pokrenuta snažna kulturna politika (Harris, 2002.: 73-131; Fisher, 2006.: 16-17, 25-30).¹²

Zaključno se može reći kako je u objema zemljama prepoznata važnost simboličke dimenzije politike, a time i politika povijesti kao njegova ključnoga dijela u kreiranju politika nacionalnoga identiteta, koje presudno utječu na stupanj demokratske konsolidacije države i društva. Otvoreno je pitanje sličnosti njihovih ‘strukture dugoga trajanja’, kolektivnoga sjećanja potlačenosti u višestoljetnoj mađarskoj vladavini, manjinskoga iskustva 20-stoljetnih federacija Čehoslovačke/Jugoslavije, sjećanja na osovinsku hrvatsku i slovačku državu, te konačno ostvarenja neovisnosti raspadom čehoslovačke i jugoslavenske komunističke federacija početkom devedesetih. Utvrđena je i okvirna sličnost uporabe povijesnih narativa devedesetih godina, obuhvaćenih konstrukcijom mita o tisućugodišnjoj državnosti, te istih uzroka demokratske deficitarnosti Tuđmanova i Mečiarova režima, sadržanih u etnocentričnome tumačenju povijesti. Također, sadržajno su uglavnom dobro obrađeni i stanoviti segmenti politika povijesti, poput udžbeničke politike i stanja u historiografijama, gdje su rekonstruirani prethodno spomenuti narativi, te politike simbola u slučaju Hrvatske (ulice, spomenici, vizualna inscenacija kandidata na izborima...), čija je svrha bila glorifikacija nacionalne povijesti te legitimacija tada vladajućega HDZ-a kao onoga koji je ostvario tisućugodišnje nacionalne težnje za državnošću. Na kraju, iz ovoga pregleda literature mogu se iščitati i stanovite razlike u politikama povijesti navedenih zemalja, koje proizlaze iz različitih struktura kolektivnoga sjećanja dviju nacija – u slučaju Slovačke naglaska na iskustvu mađarske vladavine zbog mnogo manje traumatičnoga iskustva Čehoslovačke u odnosu na hrvatsko iskustvo Jugoslavije, uključujući i način zadobivanja neovisnosti – koje je dovelo do slike Mađara, a ne Čeha kao glavnoga ‘suprotstavljenoga drugog’.

¹² Mađari danas čine 12% stanovništva Slovačke, a koncentrirani su na jugu Slovačke, uz granicu s Mađarskom. Zanimljivo je da su Srbi u Hrvatskoj 1991. godine formirali isti postotak stanovništva Republike Hrvatske, također većinom smješten na kompaktnom graničnom teritoriju koji je u razdoblju 1991-95. tvorio tzv. Republiku Srpsku Krajinu.

Također, razlike proizlaze i iz različite konstelacije političkih snaga u Slovačkoj u odnosu na onu u Hrvatskoj, gdje je nasuprot Tuđmanovom monopolu nad politikama povijesti objedinjenim u projektu nacionalne pomirbe ‘antitsovski’ raspoloženi HZDS morao u doba koalicijske vlade 1994-98. pod pritiskom koalicijskoga partnera, krajnje desnoga SNS-a, dopustiti u javnu sferu prodor ‘Tisonostalgije’, zagovarane od emigrantske struje povjesničara, inače mnogo jače nego u Hrvatskoj. No, još nisu obavljena istraživanja stanovitih dimenzija politika povijesti: pravne, koja bi obuhvaćala zakonsku regulativu nacionalnoga sjećanja, te regulative vezane uz suočavanje s prošlošću (procesuiranje počinitelja i odštete žrtvama povijesnih zločina¹³), kao što nije dovoljno obrađena ni bitna dimenzija ‘policy’ politika povijesti, koja krucijalno pridonosi uvidu u unutarnje dinamike političkih elita u formiranju politika povijesti. Također, kod većine obavljenih istraživanja nije uspostavljena izravna veza između povijesnih (re)interpretacija i uporabe političke moći, tj. nije prikazano kako su se vladajuće garniture HDZ-a i HZDS-a devedesetih godina koristile povijesnim narativima za samolegitimaciju u okvirima konkretnih situacija vanjske i unutarnje politike. To i nije čudno budući da su se politikama povijesti u Hrvatskoj i Slovačkoj dosada uglavnom bavili povjesničari (udžbeničkom) i kulturni antropolozi (politikama simbola), kojima kategorija političke moći nije u primarnom fokusu istraživanja. Zato se može reći da bi tek politologijski pristup naglaska na vezi između interpretacija povijesti i političke moći dao komparativni uvid u funkciju politika povijesti u političkom životu navedenih zemalja, a time i odgovor na stupanj demokratske konsolidacije njihovih država i društava.

Literatura

- Agičić, Damir, 2001.: Nacionalni identitet Hrvata i Srba u prvoj polovici 19.stoljeća u udžbenicima povijesti za osnovnu školu u Republici Hrvatskoj i Saveznoj Republici Jugoslaviji, u: Fleck, Hans Georg/ Graovac, Igor (ur.), *Dijalog povjesničara-istoričara 4*, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb: 247-267
- Agičić, Damir, 2003.: Bosna je...naša! Mitovi i stereotipi o državnosti, nacionalnom i vjerskom identitetu te pripadnosti Bosne u novijim udžbenicima povijesti, u: Kamberović, Husnija (ur.), *Historijski mitovi na Balkanu*, Institut za istoriju, Sarajevo: 139-160

¹³ U hrvatskoj su spomenute teme dotaknute u radovima pravnika, ali bez političkih kontekstualiziranja. Vidi npr. Ivo Josipović, 2000.: *Haaško implementacijsko kazneno pravo: komparativno i hrvatsko implementacijsko zakonodavstvo i Ustavni zakon o suradnji Republike Hrvatske s Međunarodnim kaznenim sudom: s komentarom*, Informator, Zagreb; isti, 2007.: *Odgovornost za ratne zločine nakon II. svjetskog rata*, u: Hrženjak, Juraj (ur.), *Bleiburg i Križni put: Zbornik radova sa znanstvenog skupa Zagreb, 12. travnja 2006*, SABH, Zagreb: 38-42; Ivo Banac (ur.), 1998.: *Srbi u Hrvatskoj Jučer, danas, sutra*, Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava, Zagreb.

- Assman, Jan, 2006.: Kultura sjećanja, u: Brkljačić, Maja/ Prlenda, Sandra (ur.), *Kultura pamćenja i historija*, Golden Marketing- Tehnička knjiga, Zagreb: 239-285
- Bet-El, Ilana R., 2002.: Unimagined Communities: the Power of Memory and the Conflict in the Former Yugoslavia, u: Werner, Jan Müller (ur.), *Memory & Power in Post-War Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, : 206-223
- Baranović, Branislava, 1999.: Udžbenici povijesti i nacionalni identitet mladih, u: Čačić-Kumpres, Jadranka (ur.), *Kultura, etičnost, identitet*. IMN-Naklada Jesenski i Turk – HSD, Zagreb: 153-173
- Budak, Neven, 1997.: Povijest i mit, *Lettre internationale: hrvatsko izdanje*, (7) 19/20: 45-49
- Budak, Neven, 2004.: Post-socialist Historiography in Croatia since 1990, u: U. Brunnbauer, Ulf (ur.), *(Re) Writing History – Historiography in Southeast Europe after Socialism*, LIT Verlag, Münster: 128-165
- Burić, Christian, 2002.: O mogućnosti reformiranja HDZ-a: aspekti puta u kršćansko-demokratsku stranku, *Politička misao*, (39) 1: 159-165
- Carr, David, 2006.: History as Orientation: Rüsen on Historical Culture and Narration, *History and Theory*, (45) 3: 229-243.
- Cipek, Tihomir, 2007a.: Politike povijesti u Republici Hrvatskoj; od “puška puče” do “Hristos se rodi”, u: Cipek, Tihomir/ Milosavljević, Olivera (ur.), *Kultura sjećanja: Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Disput, Zagreb: 13-27
- Cipek, Tihomir, 2007b.: Kulturološki obrat i politologija. Povratak kulturno-povijesnom kontekstu, u: Kasapović, Mirjana (ur.), *Izlazak iz množine? Stanje hrvatske političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb: 271-295
- Cipek, Tihomir, 2001.: Oblikovanje hrvatskog nacionalnog identiteta. Primordijalni identitetski kod u ranoj hrvatskoj političkoj misli, u: Fleck, Hans-Georg/Graovac, Igor (ur.), *Dijalog povjesničara – istoričara 4*, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb: 59-77
- Cipek, Tihomir, 1995.: Ideološka funkcija povijesti. Problem objektivnosti u historiografiji, *Politička misao*, (32) 3: 180-199
- Čale-Feldman, Lada, 1993.: The Theatralisation of Reality: Political Rituals, u: Čale-Feldman, Lada/Prica, Ines/Senković, Reana (ur.), *Fear, Death and Resistance: an Ethnography of War: Croatia 1991-1992*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb: 5-24
- Deegan-Krause, Kevin, 2006: *Elected Affinities: Democracy and Party Competition in Slovakia and Czech Republic*, Stanford University Press, Stanford.
- Findor, Andrej, 1997.: *History in the Process of the Construction of Slovak National Identity*, CEU Master Thesis, POLS
- Fisher, Sharon, 2006.: *Political Change in Post-communist Slovakia and Croatia: from Nationalist to Europeanist*, Palgrave-Macmillian, New York
- Gagnon, Vernon P., 2004.: *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s*, Cornell University Press, Ithaca and London

- Goldstein, Ivo, 1993.: Upotreba povijesti; hrvatska historiografija i politika, *Erasmus*, (1993) 1: 52-61
- Goldstein, Ivo, 1995.: Povijesni sadržaji u Ustavu Republike Hrvatske, *Erasmus*, (1995) 13: 37-43
- Goldstein, Ivo, 2001.a: O revizionizmu u historiografiji, u: isti, *Holokaust u Zagrebu*, Novi liber- ŽOZ, Zagreb: 596-618
- Goldstein, Ivo, 2001.b: O udžbenicima povijesti u Hrvatskoj, u: Fleck, Hans-Georg/ Graovac, Igor (ur.), *Dijalog povjesničara-istoričara 3*, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb: 15-28
- Grahek, Martina, 2005.: Bleiburg i Križni put u hrvatskim udžbenicima povijesti, u: Fleck, Hans-Georg/ Graovac, Igor (ur.), *Dijalog povjesničara-istoričara 9*, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb: 641-663
- Hall, Stuart, 2006.: Kome treba identitet u: Duda, Dean (ur.), *Politika teorije: zbornik rasprava iz kulturalnih studija*, Disput, Zagreb: 357-375
- Harris, Erika, 2002.: *Nationalism and Democratisation: Politics of Slovakia and Slovenia*, Ashgate, Aldershot
- Hlavičková, Zora, 2007.: Wedged Between National and Trans-National History: Slovak Historiography in the 1990s, u: Antohi, Sorin/ Trencsényi, Balazs, Apor, Petér (ur.), *Narratives Unbound: Historical Studies in Post-Communist Eastern Europe*, CEU Press, Budapest-New York: 249-311
- Höpken, Wolfgang, 2006.: Između građanskog identiteta i nacionalizma: udžbenici povijesti u postkomunističkoj Europi, u: Ramet, Sabrina/Matić, Davorka (ur.), *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj-transformacija vrijednosti, obrazovanje, mediji*, Alinea, Zagreb: 143-169
- Jelinek, Yeshayahu, 1980.: Clerigy and Fascism: The Hlinka Party in Slovakia and the Croatian Ustasha Movement, u: Larsen, Stein Ugelvik i suradnici (ur.), *Who Were the Fascists: Social Roots of European Fascism*, Scandinavian University Press, Bergen: 367-378
- Johnson, Owen, 2007.: Begetting & Remembering. Creating a Slovak Collective Memory in the Post-Communist World, u: Kopeček, Michal, (ur.), *Past in the Making: Historical Revisionism in Central Europe After 1989*, CEU Press, Budapest-New York: 129-145
- Judt, Tony, 2002.: The Past is Another Country: Myth and Memory in Post-war Europe, u: Werner, Jan Müller (ur.), *Memory & Power in Post-War Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 157-184.
- Kardo, Krno, 2006.: "Zapamtite Vukovar": Sjećanje, mjesto i nacionalna tradicija u Hrvatskoj, u: Ramet, Sabrina/Matić, Davorka (ur.), *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj – transformacija vrijednosti, obrazovanje, mediji*, Alinea, Zagreb: 65-87
- Kasapović, Mirjana (ur.), 2001.: *Hrvatska politika 1990-2000*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb: 237-363
- Kocka, Jürgen, 1999.: Asymmetrical Historical Comparison: The Case of the German *Sonderweg*, *History and Theory*, (38) 1: 40-50

- Kovač, Dušan, 2006.: How Slovak Historiography is Coming to Terms with “Dual Past”, u: Borejsza, Jerzy W./ Ziemer, Klaus (ur.), *Totalitarian and Authoritarian Regimes in Europe: Legacies and Lessons from the Twentieth Century*, Berghahn Books, New York: 106-122
- Kuljić, Todor, 2002.: *Prevladavanje prošlosti: uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd
- Leggewie, Claus, Mayer Erik, 2002.: Shared Memory. Buchenwald and Beyond. *Transit online*, 22: 1-13, <http://www.iwm.at> (19.11.2007).
- Mataušić, Nataša, 2003.: *Jasenovac 1941-1945: logor smrti i radni logor*, Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, Jasenovac-Zagreb
- Merkel, Wolfgang, 2007.: Nasuprot svakoj teoriji: brza konsolidacija demokracije u Srednjoistočnoj Europi, *Anali Hrvatskog politološkog društva 2006*, 3: 7-27
- Müller, Jan-Werner, 2002.: Introduction: The Power of Memory, the Memory of Power, and the Power over Memory, u: isti (ur.), *Memory & Power in Post-War Europe*, Cambridge University Press, Cambridge: 1-39
- Musil, Jiri (ur.), 2000: *The End of Czechoslovakia*, CEU Press, Budapest- London-New York, 2000 (treće izdanje)
- Najbar-Agičić, Magdalena, Agičić, Damir, 2006.: Nastava povijesti u Republici Hrvatskoj i njezina zlouporaba, u: Ramet, Sabrina/Matić, Davorka (ur.), *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj-transformacija vrijednosti, obrazovanje, mediji*, Disput, Zagreb: 169-193
- Offe, Claus, 1991.: Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe, *Social Reserach*, (58),1: 865-892
- Otčenášova, Slavka 2005.: *The Construction of the Collective Identity of the Czech and Slovak sin History Textbooks*. CEU Master Thesis, History.
- Pichler, Tibor, 1999.: Searching for Lost Memory. On the Politics of Memory in Central Europe, u: Csáky, Moritz/ Mannova Elena (ur.), *Collective Identites in Central Europe in Modern Times*, Institute of History of Slovak Academy of Science, Bratislava: 53-65
- Polšek, Darko, 2008.: Kamo ideš striče Sam? Izazovi globalizacije, *Politička misao*, (45) 1: 93-111
- Posavec, Vladimir, 1997.: Povijesni zemljovid i granice Hrvatske u Tomislavovo doba, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, (30) 1997: 281-290.
- Ramet, Sabrina P., 2007.: Srpska i hrvatska povijesna naracija, *Anali hrvatskog politološkog društva 2006*, 3: 299-325
- Rihtman-Auguštin, Dunja, 2000.: *Ulice moga grada – antropologija domaćeg terena*, Biblioteka XX. Vek – Čigoja štampa, Beograd
- Schiller, Kay, 2004.: The Presence of the Nazi Past in the Early Decades of the Bonn Republic, *Journal of Contemporary History*, (39) 2: 285-294
- Senjković, Reana 2002.: *Lica društva, likovi države*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

- Stančić, Nikša, 2002.: *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Barbat, Zagreb
- Sundhaussen, Holm, 2006.: Jugoslavija i njene države sljednice. Konstrukcija, dekonstrukcija i nova konstrukcija “sjećanja” i mitova, u: Brkljačić, Maja/Prlenda, Sandra (ur.), *Kultura pamćenja i historija*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb: 239-285
- Šiber, Ivan, 1998.: Povijesni i etnički rascjepi u hrvatskom društvu, u: Kasapović, Mirjana/ Šiber, Ivan/Zakošek, Nenad (ur.), *Birači i demokracija*, Alinea, Zagreb: 51-95
- Tůma, Oldrich, 2004.: Czechoslovakia, u: Pollack, Detlef, Wielgohs, Jan (ur.), *Dissent and Opposition in Communist Eastern Europe: Origins of Civil Society and Democratic Tradition*, Ashgate, Aldershot-Burlington: 29-51
- Vankeova, Katarina, 1998.: *Nation Formation in Education: The Case of the Czech and Slovak Republic*, CEU Master Thesis, Ires
- Zakošek Nenad, 2002.: Uvod, u: isti, *Politički sustav Hrvatske*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb: 3-7
- Žanić, Ivo, 1995.: Kletva kralja Zvonimira u suvremenome hrvatskome političkom diskursu, *Republika*, (51) 9/10: 134-156
- Žanić, Ivo, 1996.: Zvonimir na remontu: politika kao pučka književnost, *Erasmus*, (1995) 15: 56-62
- Žanić, Ivo, 1998.: *Prevarena povijest: guslarska estrada, kult hajduka i rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Durieux, Zagreb
- Žanić, Ivo, 2003.: Simbolični identitet Hrvatske u trokutu raskrižje – predziđe – most, u: Kamberović, Husnija (ur.), *Historijski mitovi na Balkanu*, Institut za istoriju, Sarajevo: 161-202

Stevo Đurašković

*POLITICS OF HISTORY: AN OVERVIEW OF THE
DEVELOPMENT OF THE DISCIPLINE IN CROATIA AND
SLOVAKIA*

Summary

The paper gives a comparative overview of the politics of history that were characteristic for the HDZ's government in Croatia and HZDS's government in Slovakia (during the 1990s). Those politics worked to overcome the democratic deficit of the two regimes. Firstly an overview of the discipline is given, with subsequent emphasis on the importance of the comparative perspective, especially with respect to the role of the politics of history in legitimizing the political regimes of Central and Southeast European. The comparison of the Croatian and Slovakian cases is in the focus since both countries share similar history, and hence a similar structure of the national collective memory. The discourse analyses show that both regimes used very similar self-legitimizing historical discourse: the myth of the thousand-year uninterrupted statehood finally accomplished in the 1990s, and the twentieth century nations' victimization by Serb/Czech hegemony, contested by the partial rehabilitation of the Croat and Slovak World War II states. Moreover, the analyses show differences originating from the different historical experience during the period of the common Hungarian rule, as well as the different experience of the Yugoslav and the Czechoslovak federation, with final differences of the role of the political actors in the two countries. The author points to a gap in the relevant research of the nexus between historical narratives and political power.

Key words: politics of history, collective memory, political power, historical narratives, transition, democratic deficit, 1990s, HDZ, HZDS, thousand-year statehood, victimization of the nation

Mailing address: Faculty of Political Science, Lepušićeva 6,
HR 10000 Zagreb. *E-mail:* sdjuraskovic@fpzg.hr